

Denne fil er hentet fra Handelshøyskolen BIs åpne institusjonelle arkiv BI Brage
<http://brage.bibsys.no/bi>

Globalisering

Arne Jon Isachsen
Handelshøyskolen BI

Magma, 18(2015)5: 20-29

Magma utgis av Fagbokforlaget i samarbeid med Econa.

Etter avtale med utgiver kan artikkelen slik den er publisert i tidsskriftets papirutgave legges i BI Brage. Forlagets e-utgave er tilgjengelig fra www.magma.no

GLOBALISERING R

ARNE JON ISACHSEN er professor i internasjonal økonomi ved Handelshøyskolen BI. Isachsen er fagredaktør for Magma 0515.

SAMMENDRAG

Globalisering innebærer at verden blir mindre, både i tid og avstand. Det fører til en økende bevissthet om verden som et hele. Globalisering er alt som gjør det enklere og raskere for folk å være i kontakt med hverandre og å ha økonomisk samkvem.

Hvor mye globalisering er vi interessert i? Hvor mye tåler vi?

Frem til tidlig på 1980-tallet var ønsket om økonomisk integrasjon underordnet ønsket om økonomisk styring på det nasjonale plan. Demokratisk valgte

myndigheter i det enkelte land hadde et visst slingsmonn for hvordan økonomien skulle innrettes. Med tiltakende økonomisk integrasjon de siste tre tiår blir handlingsrommet stadig mindre. Det kan gå på den politiske legitimiteten løs.

Ofte legger tilhengere av globalisering frem sine vurderinger som om ting er uunngåelig. Det er viktig å minne om at det finnes ulike veier globaliseringen kan ta, og at politiske valg vil være bestemmende for den utviklingen vi får. Globalisering uten globale styringssystemer er en utfordring.

I David Ricardos teori om komparative fortrinn fra tidlig på 1800-tallet handles det i ferdigvarer. Tekstilfabrikanten i England bytter sine produkter med vinbondens i Portugal. To meter tøy for en liter vin.

I dag går handelen mellom land i langt større grad innen multinasjonale selskaper. I 2005 var 47 prosent av USAs import såkalt *related party trade*, det vil si handel mellom selskaper i samme konsern (*intra-firm trade*). Dessuten går samme typer varer begge veier over grensene: Mercedes fra Tyskland til Frankrike, og Peugeot motsatt vei (*intra-industry trade*). Vareflyten er ikke begrenset til de ferdige produktene. «Trade in specific tasks», som Grossman og Rossi-Hansberg (2006) kaller det, er i stadig vekst. Det gjør at nettverk for komponenttilvirkning og avanserte system for logistikk blir viktige konkurranseparametere. Til sist – ikke bare vareflyten, men også handel i tjenester, er for sterkt oppadgående. Som beregninger og tegninger

lagd av flyingeniører i Moskva for Boeing i Seattle. Eller kundesentra i Bangalore, slik at den som ringer et lokalt nummer i Houston, blir betjent fra India. Uten å vite det.

I en rapport fra Verdens handelsorganisasjon (WTO) beskrives tilvirkningen av en amerikansk bil slik:

Thirty percent of the car's value goes to Korea for assembly, 17.5 percent to Japan for components and advanced technology, 7.5 percent to Germany for design, 4 percent to Taiwan and Singapore for minor parts, 2.5 percent to the United Kingdom for advertising and marketing services, and 1.5 percent to Ireland and Barbados for data processing. This means that only 37 percent of the production value ... in general is generated in the United States.

Hensikten med denne artikkelen er å få bedre grep på det noe ulne begrepet globalisering. Vi starter med en

diskusjon av begrepet globalisering og klargjør kvintessensen av det. Dernest sammenholdes globalisering i våre dager med tidligere tiders. Avsnitt tre går nøyere inn på viktige drivkrefter i globaliseringsprosessen. Finansielle innovasjoner, finanskrisen og globalisering har fått en egen boks. Artikkelen avsluttes med en diskusjon av globale styringsproblemer som en stadig mer sammenvevd verden skaper.¹

1. KVINTESSENSEN AV GLOBALISERING

I *Wikipedia*, som er et brukerbasert leksikon på internett og nå verdens klart mest brukte og i kontinuerlig utvikling og forbedring – selv et levende eksempel på den omsegripende globaliseringen – finner vi følgende definisjon:

Globalization is an umbrella term for a complex series of Economic, Social, Technological, Cultural, and Political changes seen as increasing Interdependence, Integration and Interaction between People and Companies in disparate locations. The phenomenon has been noted since the 1980s ... referred to as *the shrinking of time and space*. The term «globalization» is used to refer to these collective changes as a Process, or else at the Cause of turbulent change.

Vi merker oss at globalisering her omtales som en *prosess*. Det er altså snakk om dynamikk – ting endres over tid. Men i samme setning lar man begrepet globalisering fremstå som *årsak* til turbulente endringer. Den gjenstående avhengigheten øker. På godt og vondt. Begrepet globalisering henspiller på at verden blir mindre, både i tid og avstand, men også på en økende bevissthet om verden som et hele. Vi er alle i samme båt. Forurensning kjenner ingen landegrens. Uttrykket den globale landsby, med behovet for å utvikle en felles kultur på nye områder, for løsning av felles problemer og utfordringer, fanger opp denne stemningen.

Verdensbanken har en langt smalere definisjon av globalisering, nemlig:

Freedom and ability of individuals and firms to initiate voluntary economic transactions with residents of other countries.

1. Takk til Per Botolf Maurseth og Arne Fredrik Lyshol for kommentarer til et tidligere utkast.

Slagordet til *Nokia* treffer kjernen i begrepet globalisering. Og kortere kan du ikke få det:

Connecting People.

Sammenfatter vi disse tre definisjonen for å lage en egen, passende for denne artikkelen, går den slik:

Globalisering er alt som gjør det enklere og raskere for folk å være i kontakt med hverandre og å ha økonomisk samkvem.

Kvintessensen av globalisering i økonomisk betydning er dette:

Varer og tjenester som ikke tidligere kunne vandre over landegrensene, gjør i stigende grad nettopp det. På nye måter. Hurtigere. Og mellom aktører vi for kort tid tilbake knapt hadde fantasi til å forestille oss. Kapital og arbeidskraft følger ofte med.

Hva som er lands og bedrifters komparative fortrinn, det vil si hva man relativt sett er best til, endres over tid. Det gir utfordringer. Hvilken type virksomhet en bedrift er god på i morgen, kan være temmelig forskjellig fra hva den driver med i dag.

2. GLOBALISERING FØR OG NÅ

Martin Luther var ikke like progressiv på alle områder. For den opprørske presten tjente handel med andre land «intet nyttig formål ... og ville ikke ha blitt tillatt om vi hadde hatt skikkelige regjeringer og prinser ...»² I hans århundre – det sekstende – hadde det internasjonale varebyttet ikke rare omfanget. Fra år 1500 til år 1600 seilte kun 770 skip fra Europa til resten av verden.

PAX BRITANNICA OG GULLSTANDARDEN BRINGER LANDENE NÆRMERE SAMMEN

Den første perioden med en akselerasjon i det økonomiske samkvemmet mellom land kom i gang etter Napoleons tid – han tapte, som du husker, ved Waterloo i juni 1815. Tankene til David Ricardo og Adam Smith fikk økende gjennomslag: internasjonalt varebytte er ikke et nullsum-spill. Her er potensielle gevinster for

2. Sitatet her er hentet fra Bernanke (2006).

alle land. I 1846 tok britene ensidig vekk toll på import av korn. En økende liberalisering av handelen fulgte. Men også tid- og stedvis det motsatte, som da USA på 1860-tallet økte tollsatsene på ferdigvarer til temmelig høye nivåer, og lot dem forbli der til godt inn i det tyvende århundre.

I denne perioden eksporterer de rike landene ferdigvarer til fattige. Disse fattige landene – mange av dem kolonier – skiper råvarer og jordbruksprodukter tilbake til Europa.

Regler for immigrasjon var liberale. I 1901 har USA nær 80 millioner innbyggere. I det påfølgende tiåret tar landet imot snaue ni millioner immigranter. Først i 1921 setter USA grenser for innvandring. Det forhindrer ikke at Amerika i det siste tiåret av forrige århundre tar imot like mange som i det første tiåret. Men med vel 300 millioner mennesker i USA utgjør ni millioner en langt mindre andel.

Med gull som fast og felles verdimåler for de fleste lands penger fra 1870 og frem til 1913, ble forholdene lagt godt til rette for eksport av kapital. Storbritannia, som med sin Pax Britannica så til at tingene i det store og hele gikk riktig for seg, hadde år om annet et spareoverskudd på fire–fem prosent av BNP. Det gav grunnlag for realinvesteringer og kapitalakkumulasjon i fattige land.

Under perioden med gullstandard hendte det at sentralbanker for kortere perioder suspenderte plikten til å løse inn utstedte sedler i gull. Med tillit til at den gitte gullverdien for landets penger ville gjenopprettes, førte en liten heving i diskontoen til innstrømning av kapital. Denne innstrømningen gir tid til å områ seg og anledning til å bringe eget hus i orden. Økning i arbeidsledighet og lignende begrenses.

Mye av for eksempel USAs opplåning til bygging av kanaler og jernbane i det nittende århundre var i form av obligasjoner som enkeltpersoner og foretak eide. Om selskapene som hadde utstedt obligasjonene, ikke skulle makte å betjene sine lån, ble det ingen systemkrise ut av det. Banker var lite med i bildet – det var en direkte forretning mellom långiver og låntaker. Synd for långiver, men altså mindre alvorlige konsekvenser i det store bildet.

Under gullstandarden tar USA skrittet fra å være en nasjon i periferien til å bli en nasjon i sentrum, og etter hvert den mektigste nasjonen på vår klode. President Bill Clinton har sine ord i behold når han, i lys av Europas tafatthet overfor krigene på Balkan som en

oppsplitting av det tidligere Jugoslavia fører til, kaller sitt land *the indispensable nation*.

Den andre tredveårskrigen kalte Winston Churchill perioden 1914–1945, ut fra betraktningen om at den andre verdenskrigen nærmest var for en forlengelse av den først å regne. Mellomkrigstiden er preget av stagnasjon og tilbakeskritt. Tollmurer bygges opp, og valutaer skives ned, begge deler med sikte på å bedre eget lands konkurransemuligheter. Varehandel for landene i Vest-Europa målt i forhold til BNP synker fra 14 prosent i 1913 til ni prosent i 1950, det vil si samme nivå som i 1870. Først på slutten av 1980-tallet er handelen i vår del av verden tilbake på nivået fra 1913, relativt sett.

TETTERE ØKONOMISK SAMKVEM ETTER DEN ANDRE VERDENSKRIGENS SLUTT

Den andre perioden med globalisering starter i 1945 og strekker seg frem til 1971 – da USA under president Richard Nixon sa farvel til gullstandarden. Omtrent samtidig ble oljeprisen firedoblet, for noen år senere å doble seg igjen. I ettertid vet vi at noe langt mer dramatisk fant sted på denne tiden: Kina starter Den lange marsjen inn i den globale økonomien. Med Mao Zedongs død i 1976 og Deng Xiaopings overtakelse av makten i desember 1978, skifter Kina kurs. Man åpner opp for utenlandske direkteinvesteringer, markedskreftene får gradvis friere spillerom, eiendomsretten til produksjonsmidler – men enn så lenge ikke til jorda – tillates å gå over på private hender, prisene gjenspeiler i større grad skiftende tilbuds- og etterspørselsforhold, og handelen med resten av verden skyter fart. Konsekvensene av Midtens rikes inntreden i den globale økonomien ser vi hver dag.

Perioden 1945–1971 kan vi kalle Bretton Woodstiden, etter konferansen som ble holdt her i 1944, der retningslinjene for internasjonalt økonomisk samkvem etter den andre verdenskrigen ble streket opp. Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdensbanken ble de sentrale institusjonene. Et viktig formål var å unngå «feila frå i går», som Prøysen ville sagt, nemlig proteksjonisme og konkurrerende devalueringer.

Bestevilkårsprinsippet, der den tollreduksjonen du gir ett land, skal gjelde for alle andre, bidrog til en rask reduksjon i handelshindringer i regi av GATT, og til en markant økning i det internasjonale varebyttet. Stadig synkende transportkostnader virket på samme måte som lavere toll. Imidlertid valgte man å holde handel

med jordbruksvarer og tekstil, så vel som mange typer tjenester, utenfor den generelle liberaliseringen.

En oppgivelse av kontrollen med kapitalbevegelser var man mindre interessert i. Om man legger til grunn at realinvesteringer i et land sjelden trenger å avvike fra sparingen, er det liten grunn til å la kapital bevege seg fritt over landegrensene. Når en liberalisering på dette området dessuten kan føre til problemer med renter og valutakurser, blir det desto større grunn til å vise tilbakeholdenhet her. John Maynard Keynes gikk så langt som å foreslå at land som hadde overskudd i handel med andre land, skulle ha negativ rente på sine akkumulerte fordringer. Det vil gi overskuddsland insentiver til å balansere sin handel, på linje med underskuddsland.

Til sist: Folks flytting mellom land holdt seg på et beskjedent nivå. Det hadde sammenheng med potensielle mottakerlands skepsis til å åpne for økt innvandring, men kanskje mer med uvilligheten til myndighetene i landene øst for jernteppet til å gi folk friheten til å emigrere.

GLOBALISERINGEN SKYTER NY FART RUNDT 1980

Den tredje globaliseringsperioden som startet rundt 1980, er vi fremdeles midt oppe i. De siste tre tiår har den årlige veksten i internasjonal handel vært omtrent det dobbelte av veksten i globalt BNP. Nye runder med nedskjæringer i handelshindringer har funnet sted, hvorav Uruguay-runden som ble avsluttet i 1994, etter å ha ligget nede i tre år, er den viktigste. Verdens handelsorganisasjon (WTO) tok over for GATT samtidig som 20 nye land kom med i organisasjonen. En viktig nyvinning ved WTO er regelverket for håndtering av uenighet, det såkalte *Dispute Settlement System*.

Ved inngangen til 2005 opphørte den såkalte multifiberavtalen av 1973, der verdens rikeste land hadde fastsatt kvoter for hvor mye tekstil- og konfeksjonsvarer de var villige til å kjøpe fra andre land. Hensikten var å beskytte egne bedrifter. For land som Kina og Norge var denne opphevelsen, som var vedtatt ti år tidligere, en udelt velsignelse. Kina kan underprise sine konkurrenter og øke produksjon og salg. Norge kan glede seg over raskt fallende priser på teko-produkter. Verre er det for land som Portugal og Mexico, som ser sine markeder gli over på kinesiske hender.

Kontrollen med kapitalbevegelser ble gradvis uthulet og etter hvert mer eller mindre motvillig oppgitt.

I juli 1990 var det i prinsippet fritt frem for innbyggere og bedrifter i de fleste OECD-land å plassere eller låne penger i den valuta de måtte ønske, og i de typer finansielle instrumenter som markedet kunne by på.

Parallelt – og ikke uventet – førte frie kapitalbevegelser til friere valutakurser. Det er ikke lett å holde fast valutakurs når store aktører i markedet med mulighet til å flytte enorme beløp over fra en valuta de ikke liker til en valuta de liker, gjør nettopp det. Sommeren 1997 valgte utlendinger som tidligere hadde gått tungt inn i den thailandske økonomien, å trekke pengene ut. Sentralbanken hadde ikke tilstrekkelig med valutareserver til å forsvare den faste kursen. Enten måtte man la valutaen flyte, eller stenge for veksling. Thailand valgte det første, Malaysia det andre.

Krisen i Thailand spredte seg til andre land i Asia, for dernest å gjøre livet surt for folk i både Russland og Latin-Amerika. Selv i ettertid er det ingen enighet om hvorfor krisen kom, og hvorfor den fikk det forløpet den fikk. Debatten raser om hvorvidt det internasjonale samfunn, anført av Det internasjonale pengefondet, håndterte krisen på en god måte eller ikke.

Den sterkeste kritikken av IMF, i betydningen av den med størst tyngde, kommer fra professor Joseph Stiglitz, som i 2001 mottok Nobels minnepris i økonomi.³ I Pengefondet har de rike landene, anført av USA, vist stor evne til å fremme ideer som tjener egne interesser. Blant disse er ønskeligheten av fri bevegelse av kapital over landegrensene. Imidlertid førte for lett tilgang på andre lands sparemidler til at prosjekter som ikke skulle hatt penger, fikk det. Finanshusene i Thailand – som bankene i Norge noen år tidligere – maktet ikke å skille klinten fra hveten. Frie kapitalbevegelser, sier Stiglitz, var «the single most important factor leading to the crisis».

Videre er Stiglitz ytterst kritisk til den autoritære stilen IMF gjerne gjør bruk av: Man forteller land hva de skal gjøre. En rådgivers oppgave, sier professoren, er ikke å beslutte, men å beskrive konsekvenser, så godt det lar seg gjøre, av ulike alternative handlemåter. Og så må det være opp til den politiske prosessen i landet å treffe valgene. «The IMF's fault is not that

3. Se Stiglitz (2006). Se også Basu (2003) for mange interessante refleksjoner. Blant annet denne: Folk går langt oftere på limpinnen enn hva individuell rasjonalitet tilsier. Gjerne den samme limpinnen. Når økonomene legger overdreven vekt på individuell rasjonalitet, får de ikke med seg dette poenget.

it recommended what is known to be false, but that it recommended in a tone of certainty of matters on which existing expert opinion is divided», som Basu (2003: 893) uttrykker det.

Et tredje punkt der IMF håndterte situasjonen feil – og her har Stiglitz mange med seg – er Pengefondets villighet til å redde internasjonale banker som har lånt ut for mye penger til finansinstitusjoner og regjeringer i u-land. Når krisen kommer og IMF langt på vei redder utenlandske banker, uteblir også læringseffekten.

Frie kapitalbevegelser, minner professoren om, er ikke noen forutsetning for fri handel. Og fri handel er Stiglitz, som økonomer flest, tilhenger av. Det han ikke liker, er «... the particular set of policies that the International Monetary Fund (IMF) and the United States have imposed on developing countries in recent decades» (Stiglitz 2006: 228).

En revurdering av hensiktsmessigheten av frie kapitalbevegelser har IMF måttet medgi er på sin plass. Spesielt er korte bankinnskudd i utenlandsk valuta, der banken ikke har kurssikret innskuddet, meget farlige. Når slike innskudd finansierer lange utlån i egen valuta, har banken en dobbelt eksponering: på valuta så vel som på løpetid. En valutakrise kan i så fall lett føre til en bankkrise som i neste omgang gir en full økonomisk krise i landet. Nettopp dette opplevde landene i Asia i 1997–1998.

STADIG FLERE IMMIGRANTER

Mens det i 1970 bodde 83 millioner mennesker utenfor landet de var født i, var dette tallet kommet opp i 175 millioner i år 2000 og 190 millioner fem år senere.⁴ Det tilsvarer om lag tre prosent av verdens befolkning. To tredjeparter av immigrantene bor i rike land hvor de utgjør snaut ni prosent av befolkningen. Den siste tredjeparten immigranter, som altså bor i fattige land, utgjør bare halvannen prosent av befolkningen her.

USA har mottatt flest immigranter – 35 millioner (eller vel tolv prosent av befolkningen). Russland følger på andre plass. Hit har 13 millioner mennesker flyttet – i hovedsak fra hva som nå er selvstendige republikker, men som tidligere var del av Sovjetunionen. Tyskland er tredje største mottakerland med vel syv millioner immigranter – hvorav en ikke liten andel kommer fra

4. Tallene er hentet fra Freeman (2006), som gir en glimrende oversikt over globalisering og immigrasjon.

Tyrkia. På «avsendersiden» topper Kina listen med 35 millioner emigranter. India har tyve og Filippinene syv millioner.

Et nesten utrolig tall i denne sammenhengen: «The 0.1 percent of India's population living in the US earn roughly the equivalent of 10 percent of India's national income.» (Freeman 2006: 155) Den jevne inder i USA har mer enn hundre ganger høyere inntekt enn den jevne inder i India (nasjonalinntekt omfatter også avkastningen på kapital).

I perioden 1830–1920 emigrerte 13 prosent av arbeidskraften i Europa – og hele 30 prosent for Irlands og Italias vedkommende – til i all hovedsak Amerika. Menn var det i hovedsak som fylte båtene som seilte over Atlanteren. I dag er nær halvparten av immigrantene kvinner. Videre foregår flyttingen i våre dager i det alt vesentlige fra fattige, ikke-europeiske land til rike land. Irland og Italia er nå netto mottakere. Land i Latin-Amerika, derimot, som for hundre år siden og mer til opplevde netto innflytting, har nå netto utflytting.

I 1976 foretok FN en undersøkelse av regjeringers holdninger til innvandring. Av de 150 som var med i undersøkelsen, ønsket bare ti redusert innvandring. I en tilsvarende undersøkelse i 2003 ønsket 65 av regjeringer i 194 land å dempe immigrasjonen.

3. VIKTIGE DRIVERE FOR GLOBALISERING

Boken *Verden er flat* av Thomas L. Friedman, fra 2005, er kreativ. For å forstå hva globalisering innebærer, trengs nye begrep og nye måter å se verden på. Med uttrykket «jorda er flat» fanger Friedman opp tre sett av krefter, slik jeg leser ham:

Den første driveren er *ny teknologi* som gjør at du – nesten uansett hvor på kloden du er – kan kontakte andre, dele erfaringer og jobbe sammen med dem. Videre kan du hente ned mengder av informasjon over nettet. Ved intelligent bruk av stadig mer intelligente søkemotorer kan du lettere og kjappere få tak i det du er ute etter. Og minst like viktig, og mer spennende – få tak i ting du ikke visste eksisterte.

Friedman minner her om hvor lang tid det tok fra Edison oppfant glødelampen i 1879, til elektrisitet virkelig fikk følbare virkninger for produksjon og for vekst i produktivitet. Først mange tiår senere – da små elektriske motorer hadde erstattet dampmaskiner og annet tungt utstyr, og nye fabrikker tilpasset den

nye teknologien ble satt opp – ble det fart i sakene. Et vesentlig element her er *komplementaritet*. En oppfinnelse kan med ett bli mye mer verdifull og nyttig om en annen, som er komplementær til den første, det vil si gir bedre utnyttelse av den, følger etter. Elektrifisering krevde nye fabrikkbygninger. Videre blir det mer fart over skigåing når man går over til å bruke to staver, og ikke bare én, som Fridtjof Nansen hadde.

Er det noe som preger utviklingen av ny teknologi nå, så er det nettopp komplementaritet. Ting kombineres på måter som gir et utfallsrom av muligheter knapt noen har skikkelig oversikt over.

Som eksempel på teknologiske fremskritt som fremmer globaliseringen, trekker den forrige amerikanske sentralbanksjefen frem «...dramatic improvements in supply-chain management, made possible by advances in communication and computer technologies, (that) have significantly reduced the costs of coordinating production among globally distributed suppliers» (Bernanke 2006: 4).

Det andre settet av krefter som er med på å gi globaliseringen den formen den har, er *nye måter å arbeide og samarbeide på*. Store lønnsforskjeller for samme type arbeid, i kombinasjon med nye former for mellommeneskelig kontakt – *connecting people* – gir insitamenter og muligheter til å gjøre tingene på nye måter. Eksempelvis hadde Boeing for noen år siden nærmere tusen ingeniører ansatt i Russland som jobbet med design av nye flytyper – mange av dem med verdifull erfaring fra produksjon av MIG jagerfly. Russerne på sin side satte bort noe av arbeidet til ingeniører i Ukraina. Den russiske ingeniøren hadde en fjerdepart av lønnen til den amerikanske, men kanskje det dobbelte av den ukrainske. Det var den gang.

Thomas Friedman legger vekt på at nye samarbeidsformer i stor grad skjer på det horisontale planet. Det gjelder å utnytte kunnskaper og ferdigheter hvor de måtte finnes. En viktig forutsetning for å lykkes her er fri flyt av informasjon mellom de samarbeidende partene. Her dukker det lett opp et par problemer. Immaterielle rettigheter – hvor sikker kan jeg være på at min partner i Kina ikke stikker av med de gode ideene? (Om akkurat dette er av særlig relevans for deg, les *Mr. China* av Tim Clissold.) En annen ting er konfidensialitet – hvor stor ro kan jeg ha for at mine leverandører, som for å kunne fylle opp med nye varer i rett tid, har tilgang på informasjon om min lagersituasjon, ikke bru-

ker denne informasjonen på en for meg skadelig måte, for eksempel overfor mine konkurrenter?

Det tredje settet av krefter har med *økningen av den globalt tilgjengelige arbeidsstokken* å gjøre. I 1978 legger Kina om sin økonomiske politikk, i 1991 India, og i etterfølgende år republikkene som utgjorde det tidligere Sovjetunionen. På få år blir antall arbeidstakere i det globale markedet doblet til tre milliarder. Mange av disse – flere hundre millioner bønder i Kina – har i utgangspunktet få kontaktpunkter utenfor eget nærområde. Men med en folkevandring innen Kina som er den største verden noen gang har sett, endres dette kjapt. Et atskillig høyere utdanningsnivå blant dem som trer inn i arbeidslivet i Kina i dag, enn blant dem som trer ut, trekker i samme retning. I tillegg kommer teknologiske nyvinninger som i hovedsak består i at de mulighetene vi vet vi har, i stadig sterkere grad tas i bruk. *Connecting people* skjer i kvantesprang. Nå finnes det snart flere mobiltelefoner i Kina enn mennesker.

At arbeidsstokken globalt sett øker så kraftig, har store virkninger på markedsprisene i vår del av verden. Ikke bare blir klær og sko billigere år for år; også arbeidstakere i rike land som konkurrerer med dem i fattige, kan få problemer med å holde prisene, altså lønningene, oppe. Ufaglærte og lavtlønte får lett en tøfere hverdag når det blir så mange flere av dem. Så ser vi da også at inntektsforskjellene i mange i-land er klart økende – også i Norge. Men virkningene på lønningene omfatter mer enn de ufaglærte. Alt arbeid som kan overføres elektronisk, står i fare for å bli konkurranseutsatt. Således bør du tenke deg to ganger om, om du som lege skal satse på radiologi eller kirurgi. I USA er det ikke uvanlig at røntgenbilder sendes til Australia for der å bli analysert. Som kirurg er du mindre utsatt for konkurranse fra utlandet. Men ikke helt. Operasjoner kan nå gjøres elektronisk. Og hva fremtiden her vil kunne bringe, vil den som lever, få se.

En annen skribent i samme gate som Thomas L. Friedman er Alvin Toffler – han som gjorde furore med *Future Shock* i 1970. I boken *Revolutionary Wealth* er Toffler opptatt av de muligheter for fleksibilitet og desentralisering som ny teknologi innbyr til. Blant annet blir det mulig for kunden eller konsumenten å gjøre stadig mer av jobben selv. Toffler lanserer begrepet «prosumer», det vil si at man er både produsent og konsument. Tenk bare på hvordan banktjenester

nå utføres. Du gjør mye selv. Som nettkunde trenger egentlig ingen andre å være borti kontoen din. Og snart er du ditt eget reisebyrå, din egen bruktbilselger og din egen lege? Lege. Ja, Toffler ser for seg at folk i økende

grad kan ta prøver selv, stille enkle diagnoser selv og medisinerer seg selv. I så fall, hva vil det kunne bety for helsevesen og eldreomsorg som vi er så engstelige for skal kreve så store ressurser i fremtiden?

SOVER OECD I TIMEN?

Pascal Le Merrer heter en fransk økonomiprofessor. I forordet til OECD-publikasjonen *Economic Globalisation: Origins and Consequences* fra 2013 skriver han at globalisering består av tre elementer: internasjonal handel, mennesker som flytter over landegrensene, og kapital som gjør det samme. Dette siste elementet, sier han videre, er globaliseringens «... most successful component». Går det an å si noe slikt etter den finanskrisen Amerika nå omsider er på vei ut av, men som Europa – og euroområdet i særdeleshet – befinner seg midt oppe i?

Var det ikke nettopp konkursen til investeringsbanken Lehman Brothers høsten 2008 som dannet opptakten til finanskrisen i USA, som temmelig fort spredde seg verden rundt? Hvorfor det? Fordi noe så intimt som kreditt ble internasjonalsert. Ved hjelp av nye finansielle instrumenter skulle ulike former for risiko ende opp hos dem som best evnet å bære disse risikoene. I stedet havnet risikoer opp hos dem som minst evnet å forstå dem. Ved såkalt verdipapirisering ble lån pakket sammen og solgt ut av amerikanske bankers bøker. Banken i Amerika som gir lånet, tar en fortjeneste og frir seg fra risikoen. En ikke liten andel av disse lånene havnet i utlandet. Huseiere i Amerika ender opp med å bli finansiert av tannleger i Tyskland.

I 2006 ble inntekten til bare halvparten av privatpersonene som søkte om lån i amerikanske banker, sjekket før lånesøknaden ble innvilget. Bare halvparten. Hva slags bankhåndverk er det? Hva sier det om amerikanske bankers ansvarlighet og om deres omsorg for sine kunder?

OECD-publikasjonen *Economic Globalisation: Origins and Consequences*, som det refereres til over, er snodig lesning. Et tafatt forsøk på å forsvare noe som ikke lar seg forsvare. Hvor kommer denne servile holdningen overfor kapitalkreftene fra?

Liberaliseringen av kapitalbevegelser over landegrensene, slik vi fikk fra midten av 1970-tallet og utover, har ført til mange flere internasjonale finanskriser sammenlignet med de første tredve årene etter den andre verdenskrigens slutt. Når det blir lettere å låne fordi det er flere å låne fra, svekkes iveren etter å rette opp skjevheter i økonomien. Slikt blir det krise av. Hellas er et ferskt eksempel, der banker i andre land helt ukritisk kjøpte greske statsobligasjoner i bøtter og spann. Renten var meget beskjeden. Det skulle også evnene til å betjene disse lånene vise seg å være.

OECD-økonomene har ikke fått med seg at direkte investeringer over landegrensene er fullt ut mulig samtidig som man har kontroll på likvide plasseringer. Knappt noe land i verden har hatt en raskere vekst i utenlandske bedrifters etableringer enn Kina. Men Midtens Rike har nøydt seg med å ønske velkommen penger som investeres i realkapital. Utlendinger har ikke adgang til fritt å kjøpe kinesiske aksjer og obligasjoner, eller sette penger i kinesiske banker. Tilsvarende har den jevne kineser begrenset adgang til å plassere penger i andre land. Nettopp gjennom kontroll med kapitalbevegelser har Kina lyktes med å styre både rente og valutakurs, hvilket har vært av stor betydning for den økonomiske veksten i landet.

Når det i nevnte OECD-publikasjon heter at Kina burde tillate valutakursen å flyte, som om det er noe alle umiddelbart bør være enig i, fremstår OECD som et talerør for kapitalinteressene i USA og andre land. Og når man videre legger vekt på at kapital som flyter over landegrensene, kan gi lavere rente, og lar dette fremstå som et uomtvistelig gode, vitner dette om en populistisk holdning: som om *lavest mulig rente* alltid er bra, mens poenget er *riktigst mulig rente*. Ut fra innenlandske vurderinger er renten i Norge i dag altfor lav, hvilket har gjort låneiveren stadig større og boligprisene stadig høyere. Når renten en gang i fremtiden stiger til mer normale nivåer, vil mange huseiere kunne få store problemer med å betjene sin gjeld.

Alan Greenspan, USAs sentralbanksjef i mer enn 18 år frem til februar 2006, har i ettertid stusset over hvorfor det amerikanske bank- og finansvesen er så stort. Fra to-tre prosent av BNP tidlig på 1950-tallet til sju-åtte prosent i dag. Etter finanskrisen i 2008 skulle man vente en kraftig avskalling, sier Greenspan. Det skjedde også de første par årene, men så vendte trenden.

So you have to ask: Why are the non-financial parts of the economy buying these services? Honestly, I don't know the answer.

Det hadde vært mer fruktbart om økonomene i OECD prøvde å svare på spørsmålet som Alan Greenspan stiller, snarere enn henimot ukritisk å prise det etablerte bank- og finansvesen. Som ikke bare legger beslag på enormt mye – og høyt kvalifi-

sert – arbeidskraft, men som også tidvis ved sin atferd skaper alvorlige rystelser i den globale økonomien.

I arbeidet med å svare på Greenspans spørsmål kan det være verdt å ta med seg innsikten til Paul A. Volcker – Greenspans forgjenger som sjef for Den amerikanske sentralbanken (Fed). Det er lite som tyder på at det enorme omfanget av finansielle innovasjoner har hatt noen merkbar effekt på produktiviteten i

økonomien, fremholder Volcker i et intervju i *Wall Street Journal* i desember 2009. Og fortsetter slik:

All I know is that the economy was rising very nicely in the 1950s and 1960s without all of these innovations. Indeed, it was quite good in the 1980s without credit-default swaps and without securitization and without CDOs.

4. GLOBALE MARKEDER UTEN GLOBAL STYRING?

«Politics remain firmly rooted in the sovereignty of the state», som George Soros uttrykker det, og derfor er konflikter eller interessemotsetninger mellom aktører fra forskjellige land ofte vanskelig å håndtere. Når konsekvensene av et lands atferd merkes, ikke bare for landet selv, men også for resten av verden, hva gjør man da? Det klassiske eksemplet her er forurensning. Det enkelte land har en tendens til å forurense for mye, og også til å ta opp for mye fisk av havet. De positive effektene har landet selv glede av – små utgifter til miljøtiltak og større fiskefangster. De negative – økende forurensning og synkende fiskebestand – deler det med verdenssamfunnet.

Forsøk på bindende globale ordninger har ikke alle vært like vellykket. USA har verken underskrevet Kyoto-protokollen om begrensning av CO₂-utslipp eller gitt sin tilslutning til Den internasjonale straffedomstolen. Egnede straffetiltak for land som ikke lever opp til forpliktelser det selv har godtatt, er ikke enkelt å finne – noe som gir internasjonalt diplomati nok å streve med.

Å etablere rettssikkerhet mellom land er vanskelig. Om en avgjørelse fra *Dispute Settlement System* i WTO ikke skulle aksepteres, la oss si av Frankrike – man nekter å godta krav om import av genmodifisert mat fra USA – hvilke sanksjonsmuligheter har da USA? Å gå til militær aksjon er neppe aktuelt. Handelskrig, derimot, vil ganske sikkert komme i gang. Eller økonomiske sanksjoner av en annen karakter vil bli satt i verk. Hvor mye enklere er det ikke innen et land! Om du taper din sak, må du pent rette deg etter domsavgjørelsen. Staten har maktmidler den vil ta i bruk for å se til at så skjer. På den globale arena mangler man egnede maktmidler eller sanksjonsmuligheter når det enkelte land ikke aksepterer overnasjonale myndigheter.

ER GLOBALE NETTVERK TIDENS LØSEN?

Hvordan få bedre global styring eller styre verden på en bedre måte? Bindende samarbeid på multilateral basis er en vei å gå. Derfor har vi FN, med alle sine underorganisasjoner. Og derfor har vi IMF og Verdensbanken. Og EU. Men dette er ikke nok. I boken *A New World Order* tar professor Anne-Marie Slaughter ved Princeton University til orde for en sterkere satsning på nettverkssamarbeid mellom land, på det horisontale planet så vel som på det vertikale. På toppen har vi G-8, et horisontalt nettverk mellom statsledere i åtte av verdens mektige land. Og også mellom deres finansministere, som i samarbeid med IMF, og med egne sentralbanksjefer, koordinerte responsen på Asia-krisen i 1997–98.

I 1999 ble G-20-gruppen etablert. Dette er et uformelt forum for diskusjon mellom tyve land, rike og fattige, med fokus på økonomiske stabilitet på global basis. Forumet har ingen permanent stab. Lederskapet går på rundgang. I år har Australia formannskapet, til neste år tar Sør-Afrika over.

Selv om USA ikke har underskrevet Kyoto-avtalen, har landet et tett samarbeid med Canada og Mexico innenfor rammen av NAFTA, for iverksettelse av miljøtiltak og samordning av reguleringer i de tre landene.

Nettverksamarbeid mellom etterrettingsorganer og politimyndigheter i ulike land har fått et kraftig oppsving i takt med økende utbredelse av internasjonal terrorisme.

Men nettverkssamarbeid er ikke begrenset til regjeringer, reguleringsmyndigheter og etterretning. Også på det juridiske området er det en klar tendens til samordning på global basis. Domsavgjørelser i ett land kan påvirkes av domsavgjørelser eller lovtolkninger i andre land. Eller som vår egen høyesterettsjustitiarius Carsten Smith sier: «... it is the duty of national courts – and especially of the highest court

in a small country – to introduce world into national judicial decisions.» (Slaughter 2004: 70) Også ved utformingen av lover kikker man nå i større grad over grensen enn tidligere.

Hvert nettverk har sin egen historie, sitt eget formål og sine egne aktiviteter. De skaper tillit mellom myndigheter i ulike land. Slike nettverk, sier professor Slaughter, «expand regulatory reach, allowing national government officials to keep up with corporations, civic organizations, and criminals» (side 3).

Den internasjonale arena består ikke bare av nasjoner – separate enheter som kun samhandler via sine departementer for den slags: State Department i USA og Utenriksdepartementet i Norge. Nettverk av den karakter som her er skissert, bestående av embetsmenn og politikere fra mange land, gir grunnlag for langt rikere samhandling myndigheter imellom. Den økte samhandlingen på *disaggregert nivå* innebærer en konseptuell endring – vi må se verden på annen måte. Det er riktig – vi har ingen regjering på globalt nivå. Men en god del av de oppgavene en slik regjering ville hatt, nemlig å gi lover, og å administrere og dømme i henhold til dem, dekkes av et stadig tettere nettverk, i hovedsak av horisontal karakter.

Men her er også et vertikalt element. Relasjonen mellom rettsvesenet i det enkelte EU-land og Europadomstolen er mellom et nasjonalt organ og et overnasjonalt. Tilsvarende har NAFTA domsmyndighet over rettsvesenet i USA, Canada og Mexico ved uenighet om tolkning av frihandelsavtalen disse tre land imellom.

Nasjonalstaten forsvinner ikke. Den er fremdeles den viktigste aktøren på den globale arena. Men mange av dens oppgaver deles ut eller delegeres. Noen til nettverk. Andre til overnasjonale organer. Om man ikke fanger opp denne utviklingen, advarer professor Slaughter, vil man ikke få noen fullgod forståelse av den globale utviklingen.

Vel og bra. Men kanskje noe optimistisk? Hvor er det blitt av den rå makta? «Det er kjøttvekta som teller», hørte jeg en gang en kjent størrelse i LO si. Eller som president George W. Bush sa i sin tale til nasjonen om unionens tilstand i januar 2003: «The course of this nation does not depend upon the decisions by others.» Snaue to måneder før USA gikk inn i Irak, var overmotet på topp. Mon tro president Bush ville formulerte seg noe annerledes på tampen av sin presidentperiode?

... ELLER KANSKJE GLOBALISERINGEN HAR GÅTT LANGT NOK?

Mens mange – de fleste – fortsatt tar økonomisk integrasjon for gitt, stiller professor Dani Rodrik ved Harvard University spørsmålet om vi ikke er i ferd med å gå for langt. Hvor mye globalisering er vi interessert i? Hvor mye tåler vi? Og hvilke erfaringer kan vi trekke på?

Bretton Woods-perioden, sier professor Rodrik, var preget av en begrenset form for økonomisk integrasjon. Med god kontroll på kapitalbevegelsene hadde det enkelte land muligheter for å føre en selvstendig rentepolitikk. Gjennom GATT forhandlet man ned toll og andre handelsbarrierer. Men denne liberaliseringen omfattet bare en del av varestrømmene mellom land – hovedsakelig industriprodukter. Handel i tjenester så vel som i jordbruksprodukter ble holdt utenfor. Og for ømfintlige bransjer som tekstil og konfeksjon lagde man særlige ordninger til beskyttelse av innenlandske bedrifter.

Vellykket kapitalisme fordrer at institusjoner utvikles som gjør at markedene fungerer, og at resultatet er akseptabelt for de fleste. Det krever evne til kontinuerlig fornyelse. Professoren trekker frem sentralbanker som ser til et ordnet pengesystem, en aktiv finanspolitikk som virker stabiliserende på sysselsettingen, antitrustlovgivning som sikrer sunn konkurranse, sosiallovgivning som tar vare på de svake, og politisk demokrati med stemmerett for alle.

Ulike land, minner Dani Rodrik om, har valgt ulike modeller. Amerikansk kapitalisme er meget forskjellig fra japansk. Og begge er ulike den vi finner i det kontinentale Europa. Disse ulikhetene gjenspeiler forskjeller i historie, i preferanser og i holdninger. Eksempelvis er amerikanere mer opptatt av likhet i muligheter, mens europeere også skjeler hen til likhet i resultat. I Japan har livslang ansettelse ført til et annet behov for sosialt sikkerhetsnett på statlig plan enn i Europa. I USA er det i større grad opp til den enkelte å sørge for dekning av utgifter til utdanning og helse enn hos oss.

Frem til tidlig på 1980-tallet var ønsket om økonomisk integrasjon underordnet ønsket om økonomisk styring på det nasjonale plan. Demokratisk valgte myndigheter i det enkelte land hadde et visst slingsmonn for hvordan økonomien skulle innrettes. Ikke bare gav dette ulike ordninger i ulike land, hevder professor Rodrik, det gav også politisk handlingsrom og politisk legitimitet. Med tiltakende økonomisk inte-

grasjon de siste tre tiår blir handlingsrommet stadig mindre. Det kan gå på den politiske legitimiteten løs.

Institusjonelle og juridiske ulikheter mellom land fører til segmentering av markeder på samme vis som transportkostnader og toll. Harmonisering av ulike institusjoner gjør skiller mellom land mindre. Mindre segmentering gir ytterligere globalisering – eller det Dani Rodrik kaller *deep integration*.

Innen EU ser vi dette meget tydelig. Harmonisering av skattesatser og av slangeagurker. Felles landbrukspolitikk. Prinsippet om at godkjenning av et produkt i ett land automatisk gir godkjenning i et annet. Direktiver av alle mulige slag. Landene blir mer like. Handelen øker. Men styringsevnen til politikerne på det nasjonale plan svekkes.

Et tilbakevendende problem i Brussel er uthulingen av nasjonalstatens rolle. Det levende demokratiet er

også under press. Ved valg til EU-parlamentet er det i mange land færre enn en tredjepart av velgerne som benytter sin stemmerett. Som snitt for hele EU var valgdeltakelsen på 43 prosent både i 2009 og i 2014.

Tilhengere av globalisering, sier Rodrik, «... often present their position with an air of inevitability, as if it has a natural logic that only economic illiterates would reject» (Rodrik 2005: 207). Erkjennelsen av at det finnes ulike veier globaliseringen kan ta, og at politiske valg vil være bestemmende for den utviklingen vi får, vil virke frigjørende på diskusjonen av dette viktige temaet.

Sammenfatningsvis synes Anne-Marie og Dani enige om at globaliseringsprosessen er i ferd med å gi oss en verden preget av «global markets without global governance». Mens Princeton-professoren vil bedre styringen gjennom utbygging av ulike typer nettverk, vil vår mann på Harvard bremse opp selve prosessen. ■

LITTERATUR

- Basu, K. (2003). Globalization and the politics of international finance: The Stiglitz verdict. *Journal of Economic Literature*, 41(3): 885–899.
- Bernanke, B. (2006). *Global Economic Integration: What's New and What's Not?* Artikkel presentert ved symposium sponset av Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole 24.–26. august. Se Reserve Bank of Kansas.
- Blinder, A.S. (2006). Offshoring: The next industrial revolution? *Foreign Affairs*, 85(2): 113–128.
- Clark, G.L. (2005). Anmeldelse av Slaughter (2004), *A new world order*. I: *Planning Theory*, s. 113–115.
- Clissold, T. (2004). *Mr. China: A Memoir*. Constable and Robinson.
- Freeman, R.B. (2006). People flows in globalization. *Journal of Economic Perspectives*, 20(2): 145–170.
- Friedman, T.L. (2005). *The World is Flat*. New York: Farrar, Straus og Giroux.
- Grossman, G.M. og E. Rossi-Hansberg (2006). *The rise of offshoring: It's not wine for cloth anymore*. Artikkel presentert ved symposium sponset av Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole 24.–26. august. Se Reserve Bank of Kansas.
- Huwart, J.Y. og L. Verdier (2013). *Economic Globalisation: Origins and Consequences*. OECD insights, OECD Publishing.
- Isachsen, A.J. (2013). *Bank og finans – Hva har hendt? Og hva har vi lært?* Working Paper 4/13, Centre for Monetary Economics, Handelshøyskolen BI.
- OECD (2013). *Economic GLocalisation: Origins and Consequences*. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/economic-globalisation_9789264111905-en
- Palmisano, S.J. (2006). The globally integrated enterprise. *Foreign Affairs*, 85(3): 127–136.
- Reserve Bank of Kansas (2006). *The new economic geography. Effects and policy implications*. Symposium sponset av Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole 24.–26. , august. <http://www.kc.frb.org/PUBLICAT/SYMPOS/2006/sym06prg.htm>
- Rodrik, D. (2005). Feasible globalization. I: M.M. Weinstein (red.), *Globalization. What's New?* New York: Columbia University Press.
- Slaughter, A.-M. (2004). *A New World Order*. Princeton: Princeton University Press.
- Stiglitz, J.E. (2005). The overselling of globalization. I: M.M. Weinstein (red.), *Globalization. What's New?* New York: Columbia University Press.
- Tett, G. (2013). Crash course. *Financial Times*, 26. oktober.
- Toffler, A og H. Toffler (2006). *Revolutionary Wealth*. New York: Knopf.